2017.11.22. - **Popély Gyula: Felvidék 1929-1939**

A címben jelzett megállapítást Izsák Lajos professzor emeritus az MTA doktora tette, amikor bemutatta Popély Gyula, a Károli Református Egyetem professzor emeritusának (ugyancsak MTA doktor) könyvét, Felvidék-sorozatának harmadik kötetét, amelynek alcíme: A második évtized csehszlovák uralom alatt.

Könyvbemutató Budapesten, a Hazatérés Templomában

A könyvbemutatóra összegyűlt közönséget – az ottani református gyülekezet tagjai és más érdeklődő mellett többen a Felvidékről érkeztek – dr. Gecsényi Lajos professzor a Magyar Országos Levéltár ny. főigazgatója üdvözölte.

Bevezetőjében méltatta Popély Gyula történészi munkásságát és elkötelezett közéleti tevékenységét, s kiemelte, hogy ez a mű olyan képet ad a felvidéki magyarság 20. századi küzdelmeiről, amelynek be kell épülnie Magyarország történelmébe.

Az irodalomjegyzék és névmutatók nélkül is 830 oldal terjedelmű kötet 12 fejezetre tagolva tárgyalja az 1929-39 közti évtized történetét. Izsák Lajos hangsúlyozta a szerző tudományos alaposságát, hogy ehhez a munkához a térség valamennyi levéltárát átkutatta, 170 monográfiát és dokumentum kötetet tanulmányozott át.

Az első fejezet az 1929 évi nemzetgyűlési választásokkal foglalkozik

Sok múlt a két meghatározó magyar ellenzéki tömörülés: a Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt együttműködésével foglalkozik. Vezetőik: Szent-Iványi József illetve Szüllő Géza. „Ekkorra már világossá vált: intranzigens ellenzékiség vagy behódolás, harmadik út a felvidéki magyar politika számára – az államhatalom, sőt az egész többségi társadalom elzárkózása következtében – nem létezik.”

A választásokra szövetkezett két magyar pártnak kilenc képviselői és hat szenátori mandátumot sikerült szereznie a prágai Nemzetgyűlésbe. A magyar pártok előtt álló első nagy feladat az 1930-ban tartandó csehszlovákiai népszámlálásra való felkészülés volt.

Popély Gyula részletesen, gyakran településenként taglalja a többségi számlálóbiztosok által elkövetett visszaéléseket, amelyek különösen a vegyes lakosságú területeken voltak gyakoriak, valamint a keleti területeken élő zsidó és görögkatolikus magyarokat sújtották. A visszaélések nagyságára jellemző, mutatott rá Izsák Lajos, hogy a népszámlálás eredményét csak 3 év múlva közölték. Ekkor 52 ezerrel kevesebb magyart mutattak ki az előzőhöz képest.

A második fejezet a nemzeti erőgyűjtésről szól

Ehhez mindkét párt élén fiatalítás következett be: 1932 decemberében választja elnökké gróf Esterházy Jánost az Országos Keresztényszocialista Párt, 1934-ben pedig Jaross Andort a Magyar Nemzeti Párt. Egyre keményebb intézkedéseket hoz a csehszlovák kormány a magyar kisebbség intézményei ellen, többek között 1931-ben betiltják a Szent István napot, kétszer is betiltják a korszak kiváló újságját, a Prágai Magyar Hírlapot, a házkutatások napirenden vannak. De Popély Gyula könyve részletesen bemutatja a kollaboráns magyar pártokat is, vezető figuráikkal, a kormány által támogatott lapjaikkal, mert a magyarság kisebbségi helyzetében sem volt sajnos egységes.

Ennek ellenére sorsának alakulását a többségben lévő ellenzék határozta meg, amelynek új vezetői a két párt közti különbségeken felülemelkedve az egységesülés mellett döntöttek, és 1936-ban Érsekújváron létrejött az Egyesült Magyar Párt. Az országos elnök: Jaross, az ügyvezető elnök: Esterházy, és a párt parlamenti klubjának elnöke a felvidéki politikában

változatlanul tekintélyes személy: Szüllő Géza lett.

A Csehszlovák Köztársaság felbomlásához vezető út

A csehszlovák állam élén is fontos változás történt: 1935 végén Masaryk köztársasági elnök magas korára hivatkozva lemondott, helyére külügyminisztere: Edvard Beneš került.
Minderről a könyv harmadik és negyedik fejezete szól, olyan részletességgel, hogy a korszakot jól ismerők számára is rengeteg újdonsággal szolgálhat, és hozzájárulhat a folyamatok megismerésén túl az összefüggések jobb megértéséhez is. Az ötödik fejezettől már az I. világháború győztesei által kreált új állam, a Csehszlovák Köztársaság felbomlásához vezető eseményekről és hátterükről olvashatunk.
1938-ban a fennállásának huszadik évébe lépett állam látszólag ünnepelte a jubileumot, de már nyomott hangulatban. A francia támogatás olyan mértékben gyengült, ahogyan Németország erősödött, fokozódtak az országon belüli ellentétek is: a szudétanémetek elszakadási törekvései és a szlovák nemzetiség autonómia igénye mellett a Magyar Párt is beterjesztette az önrendelkezéssel kapcsolatos követeléseit. Az események felgyorsultak.1938. március 12-én: Anschluss, szeptemberben Münchenben négyhatalmi egyezmény: a Szudétavidék elcsatolása, október 5-én: Beneš lemond államfői tisztségéről. Másnap az újságok vezércikkben tárgyalták az eseményt.
Popély Gyula a Pesti Hírlap szerkesztőségi vezércikkéből idéz:
„Benes volt az, aki a halálosan sebesült monarchia zsákmányából összeharácsolt mindent, amit a nagyhatalmak nemtörődömsége és lelkiismeretlen nagylelkűsége harácsolni engedett. Benes volt az, aki szívós földalatti munkával elérte a háborúban, hogy az ellenséges hatalmak bizalmat előlegezzenek egy soha nem létezett államnak. Benes volt az, aki a béketárgyalásnak nevezett siralmas és tragikus osztozkodáson hangos és fürge szavával állandóan félrevezette a hatalmakat. (…)Benes volt az, aki a népek önrendelkezési elvét, a kisebbségek jogait legtöbbször hangoztatta a párizskörnyéki tanácskozásokon és egyszer sem tartotta meg az elveket. (…) Művében nem volt igazság, tehát bukásában sincs nagyság…”

1938. október 6-án Tiso meghirdette a szlovák autonómiát

Ezután egyre-másra törtek ki a magyar többségű városokban is spontán megmozdulások a Magyarországhoz való visszacsatolásért. Prága egy ideig nem akarta, hogy a magyarokkal is kiéleződjék a helyzet, aztán mégis kiadta a rendeletet, amely szerint a magyarlakta járásokban este 8 után tilos az utcán tartózkodni, tilos a magyar zászlók kitűzése és tilos a Himnusz éneklése még a templomokban is.
Közben a magyarországi kormány képviselői élénk diplomáciai tárgyalásokat folytattak Berlinben, Rómában, Londonban és Párizsban, és természetesen Prágában, amelynek eredményeként 1938. október 9-én este megkezdődtek a csehszlovák-magyar kétoldalú tárgyalások a felvidéki magyarság helyzetének rendezéséről – Rév-Komáromban. A csak szlovákokból álló küldöttséget Jozef Tiso, az autonóm szlovák kormány két nappal korábban kinevezett miniszterelnöke vezette, a magyart Kánya Kálmán külügyminiszter és gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter.
A (cseh)szlovák delegáció egyik tagja, Rudolf Viest tábornok néhány évvel később, londoni emigrációjában így emlékezett vissza: „Soha nem felejtem el azt a megaláztatást, amit akkor éreztünk, amikor a magyarokkal folytatott tárgyalás alatt a nyitott ablakon át behallatszott hozzánk a tüntetők által énekelt magyar himnusz dallama. Már nem éreztük magunkat otthon a saját területünkön.”
A tábornok még megalázóbbnak érezte, hogy saját delegációja csupa kezdő, gyakorlatlan politikusból állt, míg a magyar rutinos, magas szakmai színvonalon álló miniszterekből,

diplomatákból. Továbbá a szlovákok nem voltak jártasak a magyar delegáció által felkínált diplomáciai nyelvekben, magyarul viszont mindegyikük tudott, így a tárgyalás magyarul folyt. „Valóban rendkívül kellemetlen volt részt venni egy ilyen delegációban” – összegezte emlékeit Rudolf Viest.

A magyar fél számára viszont több volt, mint kellemetlen, hogy a Tiso vezette delegációban nincsenek sem földrajzi, sem néprajzi szakértők, holott a tárgyalások célja a területi kérdések rendezése volt. Mármint magyar részről, mert a csehszlovák tárgyaló fél csak az időt akarta húzni. Végül a magyar kormány brit kapcsolatai révén angol nyomásra felgyorsultak a tárgyalások, amelynek részletei a könyv egyik legizgalmasabb része. Az egyes falvak, városok hovatartozásáról folyó vita, annak többszöri megszakadása, a folyamatot kísérő közhangulat mellett képet kapunk a magyar jóhiszeműségről is. Szvatkó Pál, a neves felvidéki publicista így írt a Prágai Hírlap október 13-i számában: „E terület nagyságáról vita folyhat, de a nézeteltérések semmi esetre sem olyan természetűek, amelyek megakadályozhatnák a magyar és a szlovák nemzet évezredes testvériségének új alapokra való helyezését és kiépítését.”

Végül 1938. november 2-án megszületett a bécsi döntés

Ennek meghozatalával az angol és francia külügyminiszter – kibújva a későbbi esetleges felelősség alól – megbízta olasz és német kollégáját. Milyen volt a döntés visszhangja a kijelölt új csehszlovák-magyar határ két oldalán, hogyan zajlott a dél-szlovákiai terület visszatérése, ennek fő mozzanatait ismerjük, vagy inkább: ismerni véljük, mert a hihetetlenül alapos munkát végző történész-szerző ezeknek a heteknek, hónapoknak az eseményeiből is sok meglepetést nyújt az olvasónak.

Talán kevéssé ismert tény, hogy: a Csehszlovákiánál maradt szlovák többségű településekből néhány azért tüntetett, hogy Magyarországhoz tartozzék, vagy hogy azonnal megkezdődtek szlovák területen a magyarok elleni atrocitások, amelyek ellen nem győzött szót emelni gróf Esterházy János az Egyesült Magyar Párt elnöke, aki – ezt jól tudjuk – az ott maradt magyarsággal vállalta a sorsközösséget. A helyzetet fokozta az a néhány hónapos bizonytalanság is, amelyet a szlovák elszakadási törekvések és az azokra adott prágai válasz: szlovák politikusok letartóztatása okozott. Tiso március 13-án találkozott Hitler kancellárral és Ribbentrop külügyminiszterrel, majd másnap 1939. március 14-én kihirdette a szlovák függetlenségi nyilatkozatot. Ez megpecsételte Cseh- és Morvaország sorsát.

Küzdelem a magyar iskolákért

Popély Gyula itt megszakítva a további események ismertetését, könyve kilencedik fejezetét a magyar iskolákért folytatott küzdelemnek szenteli a tárgyalt évtizedben, míg a tizedik fejezetben – az eddigiekkel összefüggésben – a Népszövetség 1929-39 közti kisebbségvédelmi tevékenységét bírálja. Ezután tér vissza a tizenegyedik fejezetben 1939 tavaszához, Csehszlovákia német megszállásához, majd Ruszinszkó, azaz Kárpátalja Magyarországhoz csatolásához.

Ezzel kapcsolatban érdekes gróf Csáky István külügyminiszter érvelése a magyar lépést ellenző német külügy meggyőzésére: „Nekünk nem azért fontos Ruszinszkó, hogy a lengyelekkel közös határunk legyen (…), nekünk mindennél fontosabb, hogy az úgynevezett ruszin kormány ne vágassa ki az erdőket. Ez ugyanis azt eredményezné, hogy a lezúduló víz a termőföldet elvinné, Ruszinszkó karsztjellegűvé alakulna, a Tiszántúl pedig, egyik leggazdagabb búzatermő területünk mocsárvilággá lenne.”

Csáky István az ukrán állapotokra és az ottani rablógazdálkodásra vonatkozó ügyes érvelését a britek felé is megismételte. A brit külügyminiszter nyíltan a magyar követ, Barcza György tudomására hozta, hogy számukra megnyugtatóbb, ha Kárpátalja visszakerül

Magyarországhoz, mintha Németország teszi rá kezét, mint tette Szlovákiával. 1939. március 15-én hajnalban hatoltak be a magyar honvédcsapatok Kárpátaljára, március 23-án pedig elfoglalták azt az észak-dél irányú területsávot is, amely Kárpátaljából még Szlovákia területén maradt.

Epilógus

„A Csehszlovák Köztársaság, az antanthatalmak egykori elkényeztetett kedvence 1939 márciusában – hozzávetőlegesen egy év agonizálás után – eltűnt Európa térképéről. (…) A két zseniális szemfényvesztő – Tomas Garrigue Masaryk és Edvard Beneš – valójában már születése pillanatában megpecsételték államuk sorsát” – írja Popély Gyula az Epilógus című tizenkettedik fejezetben. Többek mellett idézi A.J.P.Taylor angol történész véleményét: „A probléma valójában abból eredt, hogy az ország belülről üszkösödött el. Minden külső megjelenés ellenére Csehszlovákia nem nemzeti, hanem nemzetiségi állam volt.”

Ennél erőteljesebben fogalmazott az érsekújvári származású közíró, Ölvedi János: „A cseh köztársaságot annak idején nem a történeti szükségszerűség hívta életre Közép-Európában, hanem a háborús bosszú, amely a győzteseket eltöltötte. Kizárólag hatalmi gondolat jegyében született és éppen ezért kezdettől fogva magán hordozta a mulandóság jeleit.”

„Megkerülhetetlen alapmunka” – fejezte be ismertetését és méltatását Popély Gyula könyvéről Izsák Lajos. Ő is, Gecsényi Lajos is a kötet sok nagy értéke mellett kiemelte, hogy a felvidéki magyarság akkori vezetőiről Esterházyról, Jarossról, Szüllő Gézáról reális képet rajzol, és hozzájárul a nemzettudat megerősítéséhez. Várjuk a folytatást, a negyedik kötetet, mondták. Popély Gyula elárulta, hogy amikor jó tíz éve elkezdte tervezni Felvidék sorozatát, Izsák Lajos azt ajánlotta, hogy az 1939-cel kezdődő korszakot írja meg először, mert az a legizgalmasabb. Ő maga is tétovázott, de aztán nem fogadta meg barátja tanácsát, mert úgy érezte, hogy a kezdetektől kell elmondani, mi történt valójában a felvidéki magyarsággal. „Nekünk, történészeknek az a dolgunk, hogy adjuk a muníciót, az ismereteket, a politikusok pedig használják fel képességeik, meggyőződésük szerint.”

Cservenka Judit